

„Postmodernistiniai“ mokslas ir filosofija: santykis ir problemos

Saulius Kanišauskas

Mykolo Romerio universitetas,
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
el. paštas flk@ltu.lt

Straipsnyje analizuojamos modernizmo ir postmodernizmo sąvokos filosofiniame ir moksliniame kontekstuose. Autoriaus uždavinys – išsiaiškinti, ar korektiškai yra vartojama postmodernizmo sąvoka šiuolaikiniame moksle, „postmoderniųjų“ dabarties mokslo ir filosofijos ne tik panašumai, bet ir esminiai skirtumai. J.-F. Lyotardo, M. Foucault ir I. Prigogine'o bei K. Popperio svarbiausių teiginių pagrindu daroma išvada, jog „besimeldžianėių liūtų problema“ egzistuoja iki šiol – kalbant apie „postmoderniusius“ mokslą ir filosofiją lyg apie tą patį dalyką, dažnai nesuvokiama, apie ką iš tiesų yra kalbama. Autorius mano, jog keliami problema reikalauja išsamesnių ir detalesnių tyrinėjimų.

Raktažodžiai: modernizmas, postmodernizmas, mokslas, filosofija, sinergika, kompleksiškas

BESIMELDŽIANŲ LIŪTŲ PROBLEMA, ARBA APIE ŠIO STRAIPSNIO TIKSLUS

Pasakojama, jog žmogus išvysta tris prie jo sėlinančius liūtus, nepaprastai išsigąsta ir meldžiasi: „Dieve, padaryk tuos liūtus dievobaimingais!“. Ir nualpsa. Kai atgauna sąmonę, regi ir girdi, kaip liūtai tupi ir meldžiasi: „Dieve, dėkojame tau už puiką maistą, kurį mums suteikėi. Palaimink ją ir dalyvauk mūsų puotoje“.

Šio anekdoto „moralas“ akivaizdus: jeigu ko nors prašoma, tai prašymą būtina suformuluoti aiškiai ir nedviprasmiškai.

Paklausiausiu tapusiu „kognityvinės filosofijos“ atstovu G. Lakoff ir M. Johnson veikale „Kūniškoji filosofija“ (Lakoff, Johnson 1999) tvirtinama, kad visa mūsų kalba – tiek buitinė, tiek mokslinė, tiek politinė ir filosofinė – yra metaforiška, susijusi su juslinio patyrimo ypatumais. Todėl siekti kalbos aiškumo ir nedviprasmiškumo yra beprasmiška.

Manant, jog G. Lakoff ir M. Johnson yra teisūs, peržasi išvada, jog liūtų išsigandęs žmogus net negalėjo kitaip kreiptis į Dievą – dievobaimingumas jo sąmonėje asociavosi su dieviškuoju gailėstingumu, stebukline visagalybe.

Neapardamas šio autorio teiginių bei jo grūdimu, pasakysiu tik tiek, jog „kognityvinė filosofija“ yra genetiškai susijusi su „kognityviniu mokslu“, o pastarasis – su „kognityvine psichologija“. Jis visų savotiškų „raktažodžių“ tapo sąvoka „žmogus-kompiuteris“. Tai nėra atsitiktina, nes kognityvinė psichologija grindžiama ir žmogaus smegenų veiklos

modeliavimu elektroninėmis skaičiavimo mašinomis (ESM), kurios dabar dažniau vadinamos kompiuteriais (plačiau žr. Kanišauskas 2003: 27–35; 229–231).

Bet „kibernetikos tėvu“ vadinamas Nobelio premijos laureatas Norbertas Wieneris ir „besimeldžiančių liūtų“ problema įvelgė kiek kitaip, nei dabartiniai jo „sekėjai“. Paskutinėje savo (ir lietuvių kalba išverstoje 1968 m.) knygoje „Kūrėjas ir robotas“ (Wieneris 1968) N. Wieneris šiai problemai skyrė ypač daug dėmesio. Tiesa, apie „besimeldžiančius liūtus“ jis neapsiminė, bet pateikė kelis kitus ne mažiau apčiuopingus pasakojimus. Vieną iš jų (XX a. pradžios anglų rašytojo siaubo romano fabulą) perteiksiu dar trumpiau, nei tą padarė N. Wieneris.

Iš Indijos atvykęs svečias šeimininkams rodo stebuklingą beždionės leteną, kuri išpildanti tris kiekvieno jos savininko norus. Svečias pasakoja, kad ir prieš ją buvęs letenos savininkas, ir jis pats patyrė daug klaidų akimirkų. Todėl dabar jis tą leteną sunaikins, nes jis ir besikūrenančio židinio liepsnas. Šeimininkas leteną stveria iš svečio rankų ir maldauja: „Padaryk taip, kad galėtum nepaprastai trūksta- mus du žymius svarus sterlingų“. Ir vos ne tą pačią akimirką pasigirsta beldimas iš duris, šis nepažįstamas ponas, liūdnu veidu praneša, kad jis sūnus ką tik buvo dachtoje, bendrovės savininkai užjauė ir skiria dviejų žymių svarų sterlingų padalpa. Išprotėjusi iš skausmo motina beždionės letenos reikalauja, kad ji leistų jai išvysti savo sūnų. Pasigirsta trenksmas, vėjas atplėšia duris, o tarpduryje tėvai išvysta sūnaus ūmėklą. Siaube tėvas suklinka: „Tegul viskas dingsta!“

N. Wieneris šia (bei kitus) diskursą perpasakojo pavojaus, susijusio su magijos prigimtimi, kontekste, magija siedamas su žmogaus troškimu *valdyti*, o *valdymo* mena ir mokslą siedamas su kibernetika. „Matyt, šio pavojaus esmė yra tai, kad magija upduotis ávykdo labai tiksliai, papodpiui, ir jeigu magija išvis sugeba ká nors dovanoti, ji padovanoja būtent tai, ko jūs prađote, o ne tai, ká jūs numanėte, bet nemokėjote tiksliai suformuluoti“, – rađė N. Wieneris (Vineris 1968: 47).

Điandiená, praėjus apie 40 metų po tos knygos išleidimo ir jau ávykus informaciniø technologijø „sprogimui“, kiekvienas žmogus, kuris prisilietė prie „dirbtiniø smegenø“ – kompiuterio – klavišø, N. Wienerio žodžiø teisingumu nesuabejos. ESM veiktimas pagrastas *nedviprasmės binarinės* skaiėiavimo logikos pagrindu, ir bet kuris nevienareikšmis „uþklaustimas“ ar „nurodymas“ geriausiu atveju suteikia galimybę tik pasitikslinti, arba monitoriaus ekrane atsiranda uþprađas „error“, t. y. „klaida“. Kompiuterio veikimo principas grindžiamas „išgryninta“, „matematizuota“ žmogaus mąstymo logika. Jokioms metaforoms eia „vietos nelieka“. Kita vertus, N. Wieneris pastebėjo – ir tai yra didelis jo nuopelnas, – jog maginė kultūra irgi grindžiama nedviprasme binarine logika, o maginė kultūra yra grynai žmogiška kultūra. Paprasčiau tariant, kompiuteriai tik „mėgdžioja“ žmogui imanentiškus loginio mąstymo procesus.

Jau seniai diskutuojama, ar kompiuteriai kada nors neims kurti patys save ir ar „nepralenks“ žmogø ne tik savo „greitaeigiškumu“, bet ir euristinėmis savybėmis? Kitaip tariant, ar Robotas nepranoks savo Kūrėjo? Būtent to klausė ir N. Wieneris.

Šis klausimas – kitø galimø svarstymø tema, o dabar man rūpi tik tai, jog bet kurioje komunikacijoje (net maginėje), siekiant *laikiamø* rezultatø, *būtinai nedviprasmiškumas*. Kita vertus, nedviprasmiškumas yra sunkiai pasiekiamas (jei išvis ámanomas), ir tai gana rimtai árodinėja ne tik kognityvinė, bet ir hermeneutinė, pagaliau *postmodernioji filosofija*.

Žmogus, meldamas Dievo, kad liūtai taptø dievobaimingi, *Dievo atsako sulaukė*, bet tai neišgelbėjo jo nuo mirties.

Postmodernioji filosofija uþsibrėpė sau uþdaviná *dekonstruoti* objektyvistiná epistemologiją ir reprezentacinės kalbos sampratą (Rubaviėius 2003: 11), atimesti „didžiuosius pasakojimus“, tarp jø ir *gamta-mokslinio* „pasakojimo“ pretenzijas paaiškinti pasaulá (Rubaviėius 2003: 20), ir, atrodo, „sulaukė Dievo atsako“ – galop ėmė aiškėti, jog „dekonstrukcija“ privalo aprėpti ir jos paėios esmines prielaidas, pagrindus, išvadas. Tad vargu ar reikia stebėtis, jog postmodernizmas sulaukė ne tik gilia analizės (pvz., Rubaviėius 2003; 1999), bet ir ádrios kritikos (pvz., Gellner 1993: 21). Eiliná kartá pasitvirtino gili liaudies išmintis: „Nekirsk šakos, ant kurios tu pats sėdi“ ...

Pristatydama skaitytojams Vytauto Rubaviėiaus knygá „Postmodernusis diskursas: filosofinė hermeneutika, dekonstrukcija, menas“, Jūratė Baranova visiškai teisingai paþymėjo, kad „šia knygá galima rekomenduoti kaip ávadá tiems, kurie nori á ją áþengti“ (Baranova 2003), t. y. kaip savotišká *ávadá á postmoderniáją filosofiją* bei jos santyká su filosofine hermeneutika. Būtent šios monografijos pasirodymas ká tik išsakto teiginio, jog postmodernistinė dekonstrukcija galop ėmė dekonstruoti pati save, man leidžia neeksplikuoti ir negrásti – tai puikiai padaryta V. Rubaviėiaus, kuriuo, siekdamas tekstá padaryti glaudesná, toliau remsiuosi.

Kita vertus, nors V. Rubaviėius greta kitø savo knygos tikslø nurodo ir scientistinio pasaulėvaizdžio kritiká (Rubaviėius 2003: 17), nors tã scientistinio pasaulėvaizdžio kritiná analizę glauštai pateikia ir straipsnyje (Rubaviėius 1999), bet jau vien dėl savosios orientacijos á kultūros bei meno problemas *moderniojo* ir *postmoderniojo mokslo* santykio, juolab *postmoderniojo mokslo bei filosofijos* santykio jis giliau nenagrinėjo.

Tuo tarpu šie santykiai, mano požiūriu, yra gana komplikuoti. Dar daugiau, juos kiek giliau paanalizavus kyla áspūdis, jog ká kurio *postmoderniosios filosofijos* atstovø pastangos á *postmoderniosios filosofijos* lauká átraukti ir *postmoderniá mokslá* primena būtent tã liūtø išsigandusá žmogø, kuris pats nesupranta, ko prađo ir ko meldžia.

Vienu svarbesniø šio straipsnio tikslø laikyėiau ir „*postmoderniojo*“ mokslo bei filosofijos sávokø aiškėsná supratimá, pabrėžiant dabarties moksle ir postmoderniojoje filosofijoje esanėias ne tik analogijas, bet ir raiškiaus skirtumus, suteikiant šioms sávokoms daugiau ar mažiau *nedviprasmiškas* prasmes, nors dviprasmybiø dėl paėiame žmogaus mąstyme implikuoto metaforiškumo, regimai, išvengti ir neámanoma.

Tarp kitko, išsyk būtina atkreipti dėmesá á tai, jog net pati *postmoderniojo mokslo* sávoka kol kas vartojama gan retai, dažniausiai tik *postmoderniosios filosofijos kontekste*. Tai, ká J.-F. Lyotardas vadina *postmoderniuoju mokslu*, JAV ir Didžiosios Britanijos mokslinėje spaudoje dažniau vadinama *naujuoju mokslu*, Vokietijoje, Rusijoje – *sinergetine arba kompleksiško paradigma*, reėiau – *kompleksiškumo paradigma*. Atsekti, jog J.-F. Lyotardo ávardytas *postmodernusis mokslas* yra tapatus *naujajam mokslui (sinergetinei ar kompleksiško paradigmoms)*, ámanoma tik tuo atveju, jeigu yra gerai žinomi pastarøjø esminiai bruožai.

J.-F. Lyotardas yra laikomas vienu žymiausiø postmodernizmo filosofø (Lechte 2001: 281–287). Savo faktiškai programiniame veikalė „Postmodernusis būvis. Šiuolaikiná žinojimá aptariant“ (Lyotard 1993) jau áþangoje pabrėpė *postmodernaus diskurso* visišká priedybę *moderniam mokslui* (Lyotard 1993: 5–9), o

toliau (Lyotard 1993: 133–147) trumpai aptarė ir *postmodernęją mokslą*, jį siedamas su *fraktalų* ir *katastrofų teorijomis* bei *kvantine mechanika*. Nors J.-F. Lyotardas *postmoderniojo filosofijos* ir *mokslo* santykio detalai nenagrinėjo, bet jo išsakyta mintis, kad „šis (t. y. postmodernusis – S. K.) mokslas keičia būdą *hinojimas* prasmę ir parodo, kaip tas pasikeitimas gali išvykti /.../, jam svarbiausia yra skirtybė [difference], kuri traktuojama kaip paralogija“ (Lyotard 1993: 146–147), gan aiškiai leidžia suprasti, jog J.-F. Lyotardas tarp *postmoderniojo filosofijos* ir *mokslo* „deda lygybės ženklą“, t. y. mano, jog postmodernizmo esmė vienoda tiek filosofiniam, tiek moksliniam mąstymui. *Postmoderniajam mokslui* J.-F. Lyotardo *priskiriamos* tokios savybės, kaip *skirtybių* akcentavimas, *chaoso* imanentiškumo būčiai priskyrimas, *kokybiniai virsmai* ir skirtumai tarp skirtingų būties sričių, *lokaliskumas*, ir net „*lokalinis determinizmas*“ bei *paralogija* esą imanentiški ir *postmoderniajai filosofijai*. Kita vertus, *chaoso*, *fraktalų*, *katastrofų*, *kokybinių* (fazinių) *virsimų*, *disipatinio struktūrų* ir t. t. teorijos – tai būtent teorijos, sudarančios jau minėtą „*naujojo mokslo*“, *sinergetinės* ir *kompleksiškumo* *paradigmų* šerdą (plačiau žr. Kaniūskas 2003: 152–194).

Bet vienas iš to *postmoderniojo mokslo* atstovų B. Price'as, išsakydamas savąją požiūrą *postmoderniojo* mokslo ir filosofijos santyką M. Foucault idėjų analizės pagrindu, jau savo straipsnio (Price 1997) pradžioje išsakė gan kategorišką požiūrą, jog *chaoso*, *kompleksiškumo*, *fraktalų* ir t. t. teorijų priskyrimas *postmoderniajam mokslui* (t. y. *postmodernizmui*), nes M. Foucault yra siejamas su *postmodernistine filosofija* (Rubavičius 2003: 111–112)) yra tik visuotinai paplitusi klaida.

Regime, susiduriama su dviem skirtingais požiūriais *šio* pačios problemos. Kuris iš tų požiūrių yra teisingesnis? Atsakymo *šio* klausimui paieškos ir yra *antrasis šio straipsnio tikslas*.

Deja, jis yra gan sunkiai pasiekiamas jau vien dėl to, kad jei *postmoderniajai filosofijai* skirtos literatūros net ir lietuvių kalba yra gan daug, tai to negalima pasakyti apie *postmodernęją mokslą* (toliau, nepaisant B. Price'o nuomonės, dažniausiai vartosis pastarąją sąvoką). Ir jau vien todėl skaitytojui gali kilti teksto suvokimo problemos. *Postmoderniojo mokslo* kalba yra itin specifinė, jai suvokti reikia fizikinio, matematinio, techninio išsilavinimo. Dar didesnės problemos gali kilti gamtamokslines teorijas bandant redukuoti *šio* humanitarinius ir socialinius mokslus – humanitarai yra linkę *šio* antiredukcionizmą. Tad jiems tektų aiškinti, kad XX a. pabaigoje ėmė formuotis modernioji (vadinama ir metodologine) redukcionizmo samprata. Tenka pasikliauti, jog skaitytojas patikės tam tikra šio straipsnio autoriaus kompetencija. Be to, jau beveik baigus rengti šį straipsnį pagaliau buvo paskelbta autoriaus knyga „Filosofija ir psichologija: santykis ir pasaulėvaizdžio kon-

tekstai“ (Kaniūskas 2003), kurioje kiek plačiau aptarta ir redukcionizmo problema, ir sinergetinė paradigma (t. y. *postmodernusis mokslas*). Tad nesant galimybės *sistemiskai* perteikti *postmoderniojo mokslo* esmę, čia nurodysiu tik svarbiausius, esminius jo bruožus, šiek tiek jau nuviičius minėtoje bei ankstesnėse (Kaniūskas 2002; 2003) publikacijose.

AR GALI „MODERNUS“ DAR „MODERNESNIU“ TAPTI, ARBA APIE FILOSOFINIO POSTMODERNIZMO ESMĘ

Nors B. Price'as, išsakydamas požiūrą, jog „*naujasis mokslas*“ jokiu būdu nėra *postmodernusis*, nesirėmė „*naujojo mokslo*“ vieno iš „tėvų“ – Nobelio premijos laureato I. Prigogine'o – išsakytu požiūriu *šio modernizmo* moksle, tačiau būtent I. Prigogine'as su I. Stengers savo paskutiniame paskelbtame veikle „Laikas, chaosas, kvantas“ (Пригожин, Стенгерс 1999) vartodamas „*naujojo mokslo*“, o ne „*postmoderniojo mokslo*“ sąvoką (Пригожин, Стенгерс 1999: 5), bent kelis kartus deklaravo (pvz., Пригожин 1999: 134–135), jog „mūsų koncepcija siekia sukurti *realistinę* [kvantinę] teoriją, kuri neapeliuoja *šio* stebėjimą“.

Paprastai tariant, šis „*postmoderniojo*“ mokslo dviesulys, pabrėždamas savo metodologinio pozicijos artumą K. Popperui, atkakliai kratėsi *net modernizmo* sąvokos, pastarąją siedamas su N. Bohro kvantinės mechanikos interpretavimu, ir pabrėžė siekią išlikti klasikinio mokslo pozicijose. „*Naujasis mokslas*“, I. Prigogine'o tapatinamas su jo sukurta disipatinio struktūrų teorija (H. Hakeno pavadinta *sinergetika*), pasak I. Prigogine'o, nieko bendro neturi ir negali turėti su subjektyvumu, neapibrėžtumais (Heisenbergo prasme), o struktūrų *fraktališkumas* (priskiriamas *postmodernistiniam* požiūriui *šio* tikrovę) irgi galės būti paaiškintas klasikinėmis sąvokomis („Gilberto erdvėmis“) (Пригожин 1999: 140–142). Podpiu, ten, kur J.-F. Lyotardas *šio* *postmoderniojo mąstymą*, vienas iš to „postmodernizmo“ moksle grindėjų regė net ne „modernizmą“, o seną klasikinio idėjų tāsą.

Todėl pirmiausiai natūraliai kyla klausimas, kuo skiriasi „*klasikinis*“ mąstymas nuo „*modernaus*“ ir – juolab – nuo „*postmodernaus*“?

Pasak J. Habermaso, sąvoka „*modernus*“ *šio* sąvokos „*naujas*“ prasmę tik XIX a. viduryje, ir būtent nuo to meto „modernybės“ arba „modernizmo“ sąvokos gan abstrakčiai *atskyrė tradiciją nuo dabartybės naujovių* (Habermas 1981). (Tarp kitko, veikle „Modernybės filosofinis diskursas“ J. Habermaso *šio* tikrus skirtumus ne tik tarp „postmodernaus“ ir „modernaus“, bet ir tarp sąvokų „modernybė“ ir „modernizacija“ (Habermas 2002: 7–11), „modernybės epocha“ siedamas su I. Kantu (Habermas 2002: 295), o „modernybės“ sąvokos pagrindimą – su G. Hegelio (Habermas 2002: 13);

tai leidžia manyti, jog J. Habermasui sąvoka „modernus“ yra bent jau artima, jei ne tapati sąvokai „modernybė“). Kiti autoriai teigia, kad ši sąvoka pradėta vartoti XVI a. pabaigoje „naujoviškumo“, o ne „senoviškumo“, ne „archaiškumo“, „geresnio nei buvo“ prasmėmis (Appeby ir kt. 1998: 66). Tad *modernizmas*, pasak šių autorių, turėtų reikšti *naujoviškumą, buvimą to, ko dar nebuvo*, netgi *buvimą geresnio nei buvo*. Tuo tarpu *postmodernizmas* reikėtų traktuoti kaip *po modernizmo* atsiradusias *dar modernesnes naujoves*, „*dar modernesnę modernizmą*“, kaip dar naujoviškesnę tikrovės ir jos papinimo traktavimą, pagaliau gyvenimą.

Bet *šiuo* gan paplitusiu *popiūriu* niekad nieko nebuvo ir nebus „modernaus“, kas nebūtų buvę tradiciška ir nebus pakeista „dar modernesniu“. Šiuo popiūriu visad buvo, yra ir bus vis nauji „postmodernizmai“ (jeigu tik, žinoma, pati „postmodernizmo“ sąvoka netaps tiek banali, kad jos bus atsisakyta). Šiuo popiūriu sąvokos *modernizmas* ir *postmodernizmas* gali reprezentuoti tik tam tikras laikotarpio (ir net kai kurių asmenų) pretenzijas ir tam tikrą naujumą bei dar didesnę naujumą. Šiuo popiūriu tai, kas dabar vadinama postmodernizmu, net po dešimtmečio bus tiek archaiška, jog atsiras žmonės, kurie save bandys įvardyti *post-post-post-post...modernistais*. Arba, kaip minėjau, jie tos sąvokos ims tiek kratytis, jog ją išvis pašalins iš savo leksikono. Šis popiūris ir modernizmą (neomodernizmą, postmodernizmą ir t. t.), regimai, yra gajos pozityvistinės *kumuliatyvos* visuomenės (ir mokslo) *raidos* sampratos išdava. Šis popiūris suponuoja, kad pasaulio papinimas *tolydžiai augs, plečiasi, glėžs*, ir visa tai, kas dabar naujoviška (modernu), rytoj taps pasenusiu, modernumą būtinai pakeis neomodernumas, postmodernumas, post-post modernumas ir t. t.

Tačiau *tokia* modernumo (neomodernumo, postmodernumo ir t. t.) *samprata*, visiškai neatsižvelgia ir *radikalius lūpius* ne tik moksle, bet ir visuomenės sąmonėje, t. y. ir *paradigmų kaitą*. Nors K. Popperis *iš modernaus mokslo pozicijų* gal ir turėjo pagrindo kvestionuoti T. Kuhno *paradigmų kaitos* idėją, bet ji akivaizdžiai išplaukia ir iš *sinergetinės paradigmos* – joje implikuotos *kokybiškos kaitos* idėjos. Todėl manau, jog tiek „modernizmo“, tiek „postmodernizmo“ sąvokos reprezentuoja ne tiek „geresnio nei buvo“ atsiradimą, kiek *gan radikalų virsmą mūsų mąstyme*, pasaulio ir savęs suvokime.

Šias mano mintis savotiškai patvirtina J. Habermaso atlikta gan detali *modernizmo* ir *postmodernizmo* sąvokų analizė (Habermas 1981). J. Habermasas parodė, kad jė esmė sietina ne tiek su *kiekybiniais*, kiek su *kokybiniais* kultūros raidos pokyčiais.

Pasak J. Habermaso, sąvoka „modernus“ (jos lotyniška forma) buvo pavartota dar V a. po Kr., siekiant *krikščioniškos kultūros esamybę atskirti* nuo *pagoniškosios kultūros*. J. Habermasas pripažįsta, jog dauguma kultūrologų pirmuoju „moderniu“ laikotar-

piu laiko esant Renesansą kaip kultūrą, atsižvelgiant ir į žmogiškas vertybes, tačiau jis teigia, jog šis „modernus“ būdavo pradedamas vartoti tais Europos istorijos periodais, kada susiformuodavo *nauja epochos sąmonė*, kuri gan rytingai *atsiribodavo* nuo vyravusių popiūrų.

Tad jeigu J. Habermasas teisingas, aiškėja, jog „modernumas“ yra sietinas ne su bet kokiu „naujumu“, o su tokiu „naujumu“, kuris *gan radikaliai atsiriboja* nuo „buvusio“, kuriame implikuotos *idėjos kokybiškai skiriasi* nuo buvusiojų.

Pastaroji „modernizmo“ banga, pasak J. Habermaso, Europą užliejo XIX a. viduryje, formuojantis pozityvistinei pasaulėžiūrai. O jos atsiradimas siejamas su dekartiško – niutoninio pasaulėvaizdžio išvystymu. B. Price'as pastarąją „modernizmo bangą“ sieja tik su pozityvistinės ideologijos sklaida (Price 1997), bet akivaizdu, kad ir ji turėjo savo ištakas. E. Gellneris, analizuodamas *modernizmo* ir *postmodernizmo* sąsajas religinio proto kontekste, modernizmą beveik vienareikšmiškai sieja su *K. Popperio kritiniu racionalizmu* (Gellner 1993: 80), o „racionalistinio fundamentalumo“ ištakas regi tik švietimo (Apšvietos) ampuje (Gellner 1993: 120–124). Platesniame kultūros kontekste *modernybė* apibūdinama kaip religijoje ir metafizikoje susiklosčiusios *unifikuotos pasaulio koncepcijos atmetimas*, t. y. kaip Europą užliejusi kultūros ir mokslo *specializacija*, kultūros ir mokslo profesionalumo plėtra, papinimo instrumentalizavimas, moralės praktikos bei estetinės raidos racionalizavimas. Modernizmui yra būdingas siekis „objektyvaus mokslo“, „universalios moralės ir teisės“, „meno autonomijos“, ir visa tai turą būti grindžiama tik vidine gyvenimo bei mokslo logika, tikslais ir siekais (Habermas 1981). XVII–XVIII a. pradėjęs formuotis „modernybės projektas“ XIX a. tapo pagrindu pozityvistinės ideologijos, kurios viena „moderniųjų“ atmainų tapo K. Popperio „kritinis racionalizmas“.

Prie *moderniojo mokslo* ir *modernizmo sampratos* dar teks grąžti, analizuojant *postmoderniojo mokslo* sąsajas su *moderniuoju*, nes, kaip minėta, vienas *postmoderniojo mokslo* „tėvų“ I. Prigogine'as atkakliai tvirtino, jog jis esąs *klasikinės fizikos atstovas*, ir jam „postmodernus“ popiūris ir mokslas nepriimtinas. O kol kas bent trumpai apžvelgsiu *postmodernizmo* sąvokos kilmę ir jos vartojimą. Nes ir čia esama didelio nesutarimo, gana plačiai aptartą V. Rubavičiaus (Rubavičius 2003).

Manoma, kad pirmąsyk ši sąvoka apie 1950 m. pavartojo literatūros kritikai (I. Horne'as ir H. Levinas), bet kiek plačiau ji buvo aptarta tik po dešimtmečio (irgi – literatūros kritikoje). Ji šitvirtino tik apie dešimtmečio vidurį (*labai židomi data* – tuo pat metu savo „pretenzijas“ pareiškė ir žvairiais pavadinimais save įvardijęs „postmodernusis mokslas“, ir ne mažiau židomus „kognityvinis mokslas“).

Postmodernizmo sąvoka šitvirtino JAV ir paplito architektūroje, meno kritikose terpeje. Iš JAV ji atkeliavo į Europą, pirmiausiai – į Prancūziją, kur ji gan keistai persipynė su tuo metu ten gan atakinga buvusia *poststruktūralistine filosofija*, ir galop *postmodernizmo sąvoka* tapo *avangardo* bet kurioje kultūroje *analogu* (Huyssen 1984).

Tačiau *postmodernizmo* ávardijimas *avangardu* iš esmės nieko apie ją neapasako, išskyrus tai, jog postmodernistais save vadinantys asmenys pretenduoja tik į jau minėtą sąlyginą naujumą. Todėl reikėtų išsiaiškinti, ar tos *postmodernistinio avangardo pretenzijos* yra išties kažkas *esmingai nauja*, ar tai yra tik nepamatuotas siekis *postmoderniais* terminais išsakyti jau seniai žinomas mintis.

Bet tai padaryti nėra lengva, nes kai kurie autoriai (pvz., Appley et al. 1998: 200; Gellner 1993: 41) teigia, jog postmodernizmo sąvoka būtent tuo ir garsėja, kad dažnai labai sunku būna pasakyti, ką ji iš tiesų reiškia, jog postmodernizmui yra būdingas visiškai neaiškumas, kad tą aiškumą jis sąmoningai atmets. Nesutarimai kyla net ávardijant postmodernizmo ištakas bei iš ištakų žymiausius atstovus. Pavyzdžiui, J. Appley, L. Hunt ir M. Jacob žymiausiais postmodernizmo atstovais laiko prancūzų filosofus M. Foucault ir J. Derrida (Appley 1998: 207), tuo tarpu J. Lechte pastaruosius filosofus priskiria poststruktūralistinės filosofijos kryptei (Lechte 2001: 128–138), postmodernizmo ryškiausiai šviesuliais laikydamas J. Baudrillardą, M. Dursą, J.-F. Lyotardą ir net rašytoją F. Kafką (Lechte 2001: 267–287).

Tokius skirtingus vertinimus galima aiškinti dvejopai. Galima tarti, jog laiko distancija tarp dabarties ir jau buvusios kultūros fenomenų yra pernelyg menka, kad išryškėtų esminiai minimų filosofų gan panašaus mąstymo skirtumai. Bet galima manyti, jog *poststruktūralizmas* tapo ne tik *modernybės* mene, literatūros kritikoje *teorine kritika*, bet ir tuo metu besiplėtojančios *postmodernizmo ideologijos* („*naujos epochos sąmonės*“) teoriniu pagrindu, kuris beveik tuo pat metu ar kiek vėliau buvo išplėtotas ir kitose mąstytojų. Pasak V. Rubavičiaus, poststruktūralizmas skatino abejones griežtu sisteminiu žinojimu, o „dekonstrukcija iš pradžių paskatino tam tikras poststruktūralistinės pakraipos mąstytojų antistruktūralistinis nusiteikimas“ (Rubavičius 2003: 96). Regimai, ir viename, ir kitame manyme esama tam tikros tiesos – bent jau iš V. Rubavičiaus tyrinėjimų peržasi *antroji* išvada, tačiau gali būti, kad ir menka „laiko distancija“ vaidina nemažą vaidmenį.

Pagaliam tam tikrą vidinį prieštaravimą labai dažnai neišvengia net tas pats autorius. Jau nesyk minėtas M. Foucault, regimai, yra vadinamas ne tik „poststruktūralistu“, bet ir „postmodernistu“ dar ir dėl to, kad jis savo svarstymuose nelikdavo nuoseklus. Pasak J. Habermaso, M. Foucault „iki gyvenimo pabaigos laikėsi ir *epochos lūpų* ... teorijos“ (Habermas 2002: 276), tačiau „galima būtų pateikti ne vie-

ną pavyzdį ir parodyti, kaip Foucault supaprastina itin sudėtingą ... vidinės raidos procesą, traktuodamas ją kaip tiesiną“ (Habermas 2002: 328). Tad gali būti ir taip, jog B. Price'o atlikta postmoderniosios filosofijos analizė (Price 1997: 3–14), ją grindžiant M. Foucault išsakytomis idėjomis, yra nevisiškai adekvati postmodernistinės filosofijos esmei jau vien dėl minėto M. Foucault idėjų nenuoseklumo, net prieštaravimo (tai bus trumpai aptarta vėliau).

Nepaisant minėto postmodernizme implikuoto principinio neaiškumo, manau, jau galima nurodyti bent tris esminius *postmodernizmo* ir *modernizmo skirtumus*.

Pirmasis yra trivialiausias: postmodernieji mąstytojai ne tik deklaruoja principinę savojo mąstymo skirtumą nuo moderniojo, bet ir kategoriškai pastarąjį atmets, *rimtai* to net nepagrąsdami (tiksliau sakant, grąsdami istorine empirika ir visiškai neatsižvelgdami į tai, kad empirika neturi visuotinio dimensijos; dar daugiau, jie iš principo atmets pačią visuotinio idėją).

Antrąjį mano popiūriu, teisingai ávardijo ir tai pagrindė E. Gellneris, postmodernistiną mąstymą siejdamas su *filosofiniu reliatyvizmu*, visiškai svetimu *objektyvios tiesos siekiančiam modernizmui*. Į tai dėmesį atkreipė ir V. Rubavičius (Rubavičius 2003: 26–27). Tarp kitko, būtent postmodernizme implikuotas reliatyvizmas leidžia kvestionuoti postmodernizmo pretenzijas ne tik į „postmodernum“, ne tik į „modernum“, bet ir apskritai į bet kurą originalumą – daugumą postmoderniajame diskurse aptinkamų reliatyvistinių idėjų nesunku rasti senovės graikų sferoje.

Pagaliam *trečiąjį* skirtumą vaizdingai apibūdino A. Genis (2003), pažvelgęs į postmoderniąją ideologiją ne vien filosofo, ilga laiką visuomenei skleidusio „postmodernizmo apaštalo“ idėjas, bet ir „paprasiausio tėvo“, auginusio ir auklėjusio sūnų, akimis. Nuo pat pirmosios klasės peržvelgdamas mokyklinius vadovėlius, jis supinojo daug keistų dalykų. Pavyzdžiui, vietoje klasikinės daugybės lentelės jo sūnų mokė irokėzų aritmetikos, o vietoje tradicinio gamtos papinimo kurso buvo dėstoma šiaurės Amerikos indėnų mitologinė kosmologija. Vietoje antikos literatūros jo sūnus baigiamojame klaseje studijavo kursą „Graikų tragedija feministiniu popiūriu“. Niujorko universitete Artimajam Rytų istoriją jis studijavo tyrinėdamas šilko prekybą XIX amžiuje, o Pirmojo pasaulinio karo peripetijos buvo atskleistos paskaitoje „Militaristinė propaganda Belgijoje 1914 metais“.

Panašius pavyzdžius pateikė ir E. Gellneris (Gellner 1993: 68–69). Tokias postmodernistinės kultūros tendencijas jis apibendrino cituodamas G. E. Marcusą: „Siekia sisteminti mokslinę veiklą upleido vietą *fragmentiškumui* ir [...] eksperimentavimui, kuriais norima iširti [...] ir pavaizduoti *švairovę*“ (išskirta – S. K.) (Gellner 1993: 68–69).

A. Genis, teigdamas, jog postmodernizmas yra ne kas kita, kaip reakcija á „Dvietimo projektà“, kuris þadėjo iðvaduoti þmogø ið prietarø valdþios ir XX a. atvedë prie totalitarizmo, neregëto masto istoriniø kataklizmø, kurie þadëtàjà rojø pavertë pragaru, vis tiktai postmodernistus apibûdina taip: „Paskelbæ karà visokiam totalumui, jie ëmë medþiوتي bet kokias jo apraiðkas. Pratindami prie vertybiø *reliatyvumo*, ëmë griauti visus kanonus. *Tikslingas*, á priekà vedantis judëjimas, kuris paprastai siejamas su *progreso* sàvoka, buvo pakeitas *chaotišku* daiktø ir reiðkiniø þaidimu“ (iðskirta – S. K.).

Kad átaigotø savo poþiurà A. Genis perteikë J.-F. Lyotardo þodþius, galinëius bûti postmodernistinės ideologijos manifestu: „Mes jau pakankamai uþmokëjome uþ nostalgijà to, kas *Vientisa ir Vieninga*. Šios *iliuzijos* kaina – teroras. Kad fantazija neimtø nelaisvën realybës, *paskelbkime negailestingà karà totalumui*“ (iðskirta – S. K.). Tarp kitko, vadovaudamasis savàja *modernaus mokslo laisvës* samprata, tai skelbë ir K. Popperis garsiajame veikalè „Atviroji visuomenë ir jos prieðai“ (1945), o daugiau kaip po deðimtmeëio (1957 m.) anglø kalba iðleistoje knygoje „Istoricizmo skurdas“ solidþia teksto dalà skyrë istoricizme implikuoto *holizmo* kaip ryðkiausios *totalumo* raiðkos analizei bei kritikai. „Stipriausias istoricizmo ir utopizmo sàjungos elementas, aiðku, yra abiem jiems bûdingas holistinis poþiûris. Istoricizmas domisi ne visuomenës gyvenimo aspektu, bet visuomenës „kaip visumos“ raida...“, – tvirtino K. Popperis (Popperis 1992: 93).

Pastarieji *postmoderniosios filosofijos* apibûdinimai (be abejojimo, reikalaujantys iðsamios eksplikacijos) yra tik kelrodþiai *postmoderniojo mokslo ir filosofijos* santykio tyrimuose. Kad jie bûtø geriau regimi, darsyk juos trumpai ávardysiu.

Taigi postmodernioji filosofija (postmodernizmas):

1) ne tik atmëta bet kurias totalumo, visuotinumø, vientisumo, vienybës, universalumo, „globalumo“ idëjas ir apraiðkas, bet ir „skelbia joms negailestingà karà“;

2) tuo paëiu atmëta ir mokslo sistematiðkumo bei net racionalumo idëjà; moksliniame paþinime akcentuoja sàlyginumus, atsitiktinumus, subjektyvumà;

3) akcentuoja ávairovæ ir jos fragmentiðkumà bei chaotiðkumà, lokalumà;

4) neigia tiek visuomeniniuose procesuose, tiek (juo labiau) gamtoje esantà (galimà) tikslingumà.

Be ávardytø fundamentalioø postmodernistinės filosofijos bruopø, paminëtinø ir kitos ne maþiau fundamentalios jos savybës:

5) objektyvios tiesos idëjos atmetimas (Appeby ir kt. 1998: 202–203; Rubaviëius 2003: 145);

6) „lokalinio determinizmo“ akcentavimas (Lyotard 1993: 7), kvestionuojant determinizmo ir priepastingumo klasikines sampratas (Appeby 1998: 211–213; Lyotard 1993: 145);

7) skeptiðka ir net prieðiðka paþiûra á holistinà mästymà (Price 1997).

„POSTMODERNUSIS MOKSLAS“ – AR IÐ TIESØ JIS „POSTMODERNUS“?

„Postmoderniojo mokslo“ sàvoka, kaip minëta, kol kas vartojama gan retai, ir tik paminëtos J.-F. Lyotardo nuorodos leidþia manyti, jog tai, kà jis pavadinò „postmodernioju mokslu“, yra susijæ su sinergetika, disipatinio struktûrø teorija, chaoso ir fraktalø teorijomis, kibernetika, kvantine mechanika, kai kuriomis specialiomis fizikos, chemijos, biologijos teorijomis (turbulencijos, katalizës, faziniø virsmø, grãtamø ryðø ekologinëse sistemose ir pan.). Ðias teorijas vienija procesø netiesiðkumo, kompleksiðkumo, saviorganizacijos, emergentinës evoliucijos idëjos. Bet visos tos ávairiose mokslo srityse kilusios koncepcijos ir teorijos, kaip minëta, daþniausiai yra vadinamos ne „postmodernioju mokslu“, o „naujuoju mokslu“ (Chaos... 1997). Dar daugiau, ðiø vienaip ar kitaip tarpusavyje susijusio koncepcijø bei teorijø visuma vis daþniau ávardijama kaip *sinergetinė paradigma* (þr., pvz., Синергетическая... 2000), kiek reëiau – *kompleksiðkumo paradigma* (Price 1997) T. Kuhno paradigmos prasme. Sinergetinei paradigmai yra artima ir D. Bohmo bei K. Pribramo plëtotà *holografinë paradigma*.

Jeigu *postmodernioji filosofija* savo iðtakas randa bent ðimtmeëiu anksëiau skelbtose F. Nietzsche's idëjose (Appeby ir kt. 1998: 206), tai *postmoderniojo mokslo* iðtakos siejamos su prancûzø matematiko ir fiziko A. Poincaré (1854–1912) vardu (Пригожин, Стенгерс 1999: 29). Be abejojimo, gilinantis á filosofijos ir mokslo istorijà, „postmoderniojo“ idëjø iðtakø galima rasti net senovës graikø filosofijoje.

Postmoderniojo mokslo (sinergetinės paradigmos) pradininkais yra laikomi rusø kilmës belgø chemikas ir fizikas Ilja Prigogine'as ir vokieëiø matematikas Hermanas Hakenas. Pastarojo dëka ir ásitvirtino dar XIX a. neurofiziologijoje pavartota sinergetikos sàvoka.

Postmoderniojo mokslo tyrimø objektas yra *sudëtingos* dinaminës sistemos, o dar tiksliau – jø raida, vystymasis, evoliucija. Tiesa, *sudëtingumo* sàvoka yra sunkiai apibrëþiama, dël jos iki ðiol diskutuojama. Pavyzdþiui, pasak I. Prigogine'o ir I. Stengers, visiðkai neaiðku, ar sudëtingesnë yra ið daugybës atomø sudaryta DNR molekulë, ar atomo branduolyje esanti elementari dalelë protonas (Пригожин, Стенгерс 1999: 59). Kosmologinëje „infliacinės visatos“ teorijoje vadinamasis *singularus taðkas* traktuojamas kaip „taðkas“ geometrine prasme, t. y. „niekis“, kartu jis suvokiamas kaip *visatos*, savo esminëmis savybëmis „apreþianëios“ „*viskà*“, aktualizacija. Á *specifines* sudëtingumo problemas ëia nesigilinsiu. Tik atkreipsiu dëmesà á tai, jog net dviejø gana elementariø sàveikaujanëio objektø sistema vienais atvejais gali bûti

vadinama „nesudėtinga“, o kitais – „sudėtinga“. Pagrindiniu „sudėtingumo“ kriterijumi žiuo atveju bus laikomas tos sistemos stabilumas. Visos dinaminės sistemos yra skirstomos á stabilias ir nestabilias (Пригожин, Стенгерс 1999: 18), arba – á „tvarkingas“ ir „netvarkingas“ (Блехман 1981: 260–261). Stabilumas (tvarkingumas) ir nestabilumas (chaotiškumas) vėlgi yra reliatyvios sąvokos, priklausančios nuo pasirinkto (tiriant sistemas) laiko mastelio. Tai, kas trumpoje „laiko atkarpoje“ gali atrodyti (būti) stabilu, o ilgesnėje – gali paaiškėti – bus visiškai nestabilu. Dar daugiau, 1889 m. A. Poincaré árodė, kad bendriausiu atveju *bet kurios* dinaminės sistemos yra neintegruojamos, t. y. árodė, jog išvengti sistemø elementø sąveikø yra neámanoma, o todėl bet kurios dinaminės sistemos iš sąlyginai stabilio būvio galop neišvengiamai pereina á nestabilius būvius (Пригожин, Стенгерс 1999: 13). A. Poincaré nurodė ir žio proceso *priežastá – sinchronizacijà, rezonansus*. O apie XX a. vidurá Kolmogorovo–Arnoldo–Mozerio (KAM) teorija parodė, jog rezonansai sistemos elgesá nukreipia dviem galimais būdais – arba „normalaus elgesio“ link, arba „atsitiktinio elgesio“ link, t. y. chaoso (Пригожин, Стенгерс 1999: 14) (plačiau žr. Блехман 1981: 263–295).

Taigi bendriausiu atveju bet kurios sistemos sudėtingumà nulemia jos (bent dviejø) elementø sąveikos (*interakcijos*), sistemà darančios arba sąlyginai (pasirinktu laiko masteliu) stabilia, arba nestabilia, chaotiška. Pagrindinė „atsakomybė“ už žiuos procesus tenka sistemø ir jø elementø sinchronizacijai, rezonansams.

Itin nestabilias bet kurio sistemø būsenas, kada prasideda sistemø irimas, *chaotiniai* procesai, I. Prigogine'as pavadino *disipatinėmis* (liet. *sklaidos*). Todėl ir jo teorija vadinama *disipatinio struktūro teorija*.

Stabilumas pasaulyje yra greičiau išimtis, nei taisyklė. Neišvengiamas stabilumo irimas termodinamikoje pavadintas entropija (kaip chaoso augimo matu). Tvarka neišvengiamai mažėja, o chaosas auga – ir taip galima perfrazuoti II termodinamikos dėsná Tiesa, žis dėsnis taikytinas tik uždaroms sistemoms ir (ar) jø posistemėms. Bet jau A. Poincaré parodė, jog visiškai izoliuotø (uždarø) sistemø negali būti iš principo, tad galima kalbėti tik apie „kvaziuždaras“, „kvazistabilias“ sistemas, arba, kalbant paprasčiau, apie tam tikrà laikà, kai sistemos išlaiko tam tikrà stabilumà ir dinaminę pusiausvyrà. Bet anksčiau ar vėliau tiek dėl pačios sistemos viduje esančios interakcijø, judėjimo fluktuacijø, tiek dėl net menkiausių sistemos sąveikø su aplinka ji neišvengiamai pereina á disipatinę būklę, kurioje *ima vyrauti netiesiniai sinergetiniai procesai*.

Sąveikos gali būti dviejø tipø: diachroninės („kazuos“) ir sinchroninės („akazuos“).

Pastarosios bent „teoriškai“ „energetiniai slenkščiai“ neegzistuoja, t. y. sinchroniniai judesiai gali atsirasti esant net nykstamai mažoms fiziniams

(diachroniniams) sąveikoms (Блехман, 1981: 26). Žiuo požiūriu pastarasis sąveikø tipas primena *in-formacines sąveikas*, kuriø metu net nykstamai mažà energetika bet kurias sistemas gali perversi á disipacinius būvius ir sukelti energetiškai reikšmingas pasekmes. Tarp kitko, analogija tarp sinchroninio bei informacinio sąveikø nėra atsitiktina – būtent bangø sklidimo ir sinchronizacijos procesai sąlygoja tiek perduodamos (priimamos) informacijos kiekybà, tiek kokybà (plačiau žr. Kaniškauskas 2002; 2003). Sąveikø, organizuojančios būties elementus á hierarchiškai subordinuotas sistemas, tipus ávardijau siekdamas atkreipti dėmesá á tai, jog minėtos sąveikos (jø neeksplikuojant plačiau ir giliau) aprėpia viskà, kas mums žinoma (ir gal dar nežinoma). Taigi ir *sistemø* sąvoka *aprėpia* praktiškai viskà, kas egzistuoja ir gali egzistuoti. Paprasčiau tariant, kai sakoma „sistema“, tai turima omenyje ir akmuo ar kitas daiktas, ir augalas ar gyvūnas, ir žmogus, deima, politinės partijos, ekonominės struktūros, ir net „visa“ Visata.

Mano manymu, jau vien toks „sistemas“ apibūdinimas nurodo itin svarbø ir esminá jos bruožà: *žiuo požiūriu sistemos yra suvokiamos holistiškai*. Prisiminkime kà tik pateiktà I. Prigogine'o ir I. Stengers teiginá, jog elementari dalelė tam tikru požiūriu gali būti kur kas sudėtingesnė nei DNR molekulė, kuri sudaryta iš nepaprastai daug elementariø dalelių. Tiek elementarià dalelę, tiek DNR molekulę galima vadinti „sistemomis“ (bent jau „posisteme“ ir „sistema“). Bet jei „posistemė“ gali būti sudėtingesnė už „sistemà“, kurià sudaro daugybė „posistemio“, tai akivaizdu, jog čia susiduriame būtent su *holistiniu* pasaulio organizacijos principu: net menkiausias visumos elementas reprezentuoja visumà.

Á šà *sistemø* apibūdinimo aspektà atkreipiu dėmesá todėl, jog, kaip minėta, I. Prigogine'as ir I. Stengers bent kelis kartus pabrėžė savo metodologinio pozicijø artumà K. Popperui (pvz., Пригожин, Стенгерс 1999: 214), nepastebėdami, jog faktiškai savuoju *sistemas* apibūdinimu jie rimtai kvestionuoja tiek K. Popperio „*antiholistinà*“ požiūrà á pasaulá bei jo pažinimà, tiek, pagaliau, iš dalies net ir savàjà. Tačiau toks prieštaravimas, mano manymu, nėra atsitiktinis. Faktiškai holistinis *sistemø* suvokimo paradoksalumas glūdi ne tiek paèiame suvokime, kiek tiriamos realybės paradoksaloje prigimtyje, kurià apibūdina *holizmo* samprata, implikuojanti ne tik „didelio“ ir „mažo“, „sudėtingo“ ir „elementaraus“ *interakcijas*, bet ir *substancionalumà* aristoteline prasme, t. y. „ákünytà“ *idealumà, spiritualumà* (kiek plačiau žr. Kaniškauskas 2003: 127–128), o tuo pačiu – ir tam tikrus pažinimo subjektyvumo ar bent intersubjektyvumo aspektus, kuriuos kvestionuoja I. Prigogine'as ir I. Stengers, teikdami savàjà „realistinà“ kvantinės mechanikos interpretacijà. Cituodami Kopenhagos kvantmechaninės mokyklos žymiausių atstovø tvirtinimà, jog „tarp stebėjimo aktø nieko ne-

vyksta“, ðie autoriai ironiðkai paþymi, jog nors ir „nestebime popieriaus lapo, ant kurio buvo uþraðyta pastaroji mintis, jis visvien sensta, gelsta“ (Пригожин, Стенгерс 1999: 132–133).

Taèiau I. Prigogine'o *disipatinio struktūro teorija* (vèliau iðplètotà á *sinergetinà paradigmà*), sekdami J.-F. Lyotardu, turime vadinti ir *postmoderniuoju mokslu*, kuriam *holizmas* yra tiesiog imanentiðkas. Kita vertus, I. Prigogine'as to *holizmo* tiesiog „kratèsi“, savo teorijai ieðkodamas *modernaus (klasikinio)* grindimo ir apeliuodamas á metodologines K. Popperio pozicijas. Ir vien tai rodo, jog *postmodernumo* (filosofine prasme) *dimensijos* priskyrimas *sinergetinei (kompleksiðkumo) paradigmai* (B. Price ir kt. prasme) yra bent kvestionuotinas.

Kita vertus, sàvokos „*sistema*“ abstraktumas jà daro *universalia*, visaapreþianèia, netgi „*totalia*“. Bet *sistemiðkumas (kompleksiðkumo prasme)*, *universalumas*, „*totalumas*“ yra esminis *sinergetinès (kompleksiðkumo) paradigmos* (kuri – darsyk kartoju – atitinka J.-F. Lyotardo nurodytas *postmoderniojo mokslo* savybes) bruoþas. Ir èia mes vèl susiduriame su „*besimeldþianèio liūtø problema*“ – atrodo, jog kalbèdami (raðydami) apie „postmoderniuosius“ tiek mokslà, tiek filosofijà, net nenumanome, apie kà ið tiesø kalbame (raðome). *Postmodernioji filosofija* kategoriðkai atmata bet kurias pretenzijas á universalumà, totalumà, tuo tarpu *postmodernusis mokslas* siekia bûtent universalumo, implikuoto *holistiniame poþiūryje* á pasaulà. Dar daugiau, kaip jau nesyk minèta, *siekdamas universalumo*, vienas ið to *postmoderniojo mokslo* (kaip jà ávardijo J.-F. Lyotardas) „tèvø“ I. Prigogine'as *universalumo* ieðkojo *ne holizme*, o klasikinèje („modernioje“) fizikoje, á jà bandydamas redukuoti net kvantinà fizikà.

Taigi regime, jog *problematiðkas yra ne tik „postmoderniojø“ mokslo bei filosofijos, bet ir „postmodernaus“ ir „modernaus“ (klasikinio) mokslo santykis*.

Tas santykiø problematiðkumas dar ryðkesnis itin besiskirianèiuose poþiūriuose á *chaosà bei tvarkà* tiek gamtiniuose, tiek socialiniuose procesuose, ypaè – poþiūriuose á *procesø kryptingumà, tikslingumà*. *Postmodernioji filosofija* dèsningos ir *tikslingos* visuomenès raidos *nepripaþsta*. Jos nepripaþsta ir *modernybès* moksle gynèjas K. Popperis, kuris tikslingos ir *prognozuojamos* istorijos raidos koncepcijà pavadino *istoricizmu*, o pastaràjà paskelbè esant „skurdþiu“. E. Gellneris, savo paþiūras prieðindamas *postmodernistiniam reliatyvizmui*, grindþia vadinamàjà „Didþiojo Griovio“ doktrinà, teigianèia, jog þmonijos gyvenimo tàsoje egzistuoja esminis trūkis („Didysis Griovys“): viena paþinimo forma ima pranokti visas kitas tiek savo paþintine galia, tiek savo socialiniu ðaltumu (Gellner 1993: 79–80). Pasaulis, pasak E. Gellnerio, ima atsiskleisti ne kaip sisteminga visuma (bûtent taip jis atrodo tradicinèse kultūrose), o fragmentiðkai, dalimis, „*atomistiðkai*“. Tiksliau tariant,

nors pasaulis ir atsiskleidþias kaip sisteminga visuma, màstymas jà iðnarsto, ir todèl, pasak E. Gellnerio, *moderniame* moksle nelieka *substancionalio* tiesø *sakralinès plotmès*. E. Gellneris teigia, jog bene giliausiai ðià *racionalistinà („moderniàjà“)* paþinimo koncepcijà suvokè I. Kantas, teigæs, jog gamtoje viskas pavaldus jos dèsniams, taèiau pats *paþinimas*, kaip ir dorovè, *esàs uþ gamtos* (Gellner 1993: 124). Taèiau „Didþiojo Griovio“, atskyrusio paþinimà nuo gamtos ir eliminavusà ið paþintiniø procesø substancionalumà bei sakralumà, pradininku E. Gellneris laiko K. Popperà (Gellner 1993: 80). Trumpai tariant, E. Gellneris, gana aðtriai kritikuodamas *filosofinà postmodernizmà* dèl jame implikuoto *kraštutinio reliatyvizmo*, regi ir „*moderniojo mokslo*“ rimtus trūkumus, ir bene didþiausias jo trūkumas, pasak E. Gellnerio, esàs *metodologinis fundamentalizmas*, eliminuojantis substancionalumà, þmogaus veiklos *intencionalumà (kryptingumà, tikslingumà)*, pagaliau dvasingumà.

Bet jei I. Prigogine'as, kaip jau nesyk minèta, deklaravo savo iðtikimybæ K. Popperio paþiūroms, tai mes vèl susiduriame su *keistu paradoksu*. Jo esmæ trumpai galima iðsakyti taip: deklarudamas klasikinà („modernø“) poþiūrà á *tikslingumo* gamtoje (ir net socialiniuose procesuose) nebuvimà, I. Prigogine'as savo disipatinio struktūro teorijoje bei jos eksplikacijose akivaizdþiai implikavo tai, kas iki ðiol vadinama *teleologiniu principu* (ar tiesiog – *teleologija*). Pasak šios teorijos, *disipatinèse struktūrose* net cheminiai procesai (ir tai buvo nustatyta eksperimentais) yra *kryptingi*, o jø kryptà lemia bûdingi kiekvienai sistemai tam tikri *būviai*, A. Poincaré pavadinti „*keistaisiais atraktoriais*“ (keistaisiais „*traukos centrais*“). Galima pasakyti ir taip: kiekvieno bet kurioje sistemoje vykstanèio proceso „tikslas“ yra tam tikras būvis, á kurà ta sistema *neiðvengiamai* evoliucionuoja, ir nors visad egzistuoja „alternatyvūs“ būviai ir todèl galimos *bifurkacijos*, taèiau tokio alternatyvio būvio, nulemianèio evoliucijos invariantiðkumà, skaièius yra itin ribotas, pagaliau pats invariantiðkumas yra kryptingas.

Tikslingumo sàvoka paprastai yra siejama tik su þmogaus ir sociumo veikla, su tos veiklos *intencionalumu*, socialiniø ir psichiniø procesø *dèsningumais*. Yra þinoma, jog tikslingumui universalia prasmæ suteikè Aristotelis, bet ne maþiau gerai þinoma ir tai, jog tokiai (*universalistinei*) tikslingumo sampratai atkakliai prieðinosi (ir tebesiprieðina) dauguma tiek pozityvistinès pakraipos mokslininkø ir filosofø, tiek *postmodernioji filosofija*. Tuo tarpu *postmodernusis mokslas* (jà suvokiant *ne vien* I. Prigogine'o disipatinio struktūro teorijos pavidalu, bet ir kitais ávartytais aspektais) *tikslingumo (teleologijos)* sampratà vèl „sugrąþino“, ir „sugrąþino“ ne tik á socialinius mokslus, bet ir á biologijà, ekologijà, net chemijà bei fizikà. Bet kurios sistemos raidà per ypatingus būvius, I. Prigogine'o pavadintus *bifurkacijomis*, o A.

Poincaré – *keistaisiais atraktoriais*, įmūsų rusų mokslo metodologas J. Saėkovas, vengdamas *teleologijos* termino, pavadino *avykių kanalizacija*, kitaip tariant, *avykių nukreiptumu* tam tikra „vaga“, „kanalu“: bet kuri sistema vystosi ne bet kaip, o tik tam tikra „kryptimi“, kurią lemia tos sistemos vidiniai parametrai bei grąptami ryšiai. Beje, kur kas anksčiau tai nurodė I. Prigogine'as, teigdamas, jog sistemą raišos kryptą lemia jos „pradiniai parametrai“ („pradinė programa“), gebėjimas adaptuotis prie kintančios aplinkos ir, be abejo, grąptami ryšiai. Neturint galimybių šiame straipsnyje praskleisti tų *grąptamų (laikę!)* ryšių paradoksalumo, siejant juos su sinergetikoje implikuota *negrąptamo laiko* idėja, pasakysiu tik tiek, jog *grąptamais ryšiais perteikiamą informaciją* nulemia būtent *keistieji atraktoriai*, t. y. *būviai*, á kuriuos sistema *turi* evoliucionuoti. Tačiau tai ir yra ne kas kita, kaip procesų *tikslingumas, teleologija*. Teleologijos sąvokos (kaip metafizinės) itin atkakliai vengiama, ir XX a. viduryje ją ėmė keisti kibernetikos gelmėse kilusi *teleonomijos* sąvoka, kuri faktiškai *teleologiną principą* tik eksplikuoja kibernetiniais terminais: sistemą raida priklausanti tik nuo jau minėtų „pradinės programos“ bei grąptamų ryšių.

Dar daugiau, paėioje XX a. pabaigoje H. Hakeno idėjų tėsėjas K. Mainzeris, analizuodamas naujas sinergetikos raidos tendencijas, padarė gana netikėtą išvadą, jog *net įmogiškasis intencionalumas „paklūsta“ sinergetikos dėsniams* (Синергетическая... 2000: 56–79). Ši aforistiškai išsakyta mintis reiškia tai, jog įmogui neverta nepaprastai didįiuotis savo tikslus ir motyvus sąlygojanėia *laisva valia*, nes ir ji „paklūsta“ tam tikriems *universaliems dėsningumams*.

Taėiau *būtent toká manymá*, implikuotá *istoricizmo* kaip „teorinės istorijos“, teigianėios įmogaus pavaldumá istorinių dėsnėių būtinybei (Popperis 1992: 10–12), *ir kritikuoja K. Popperis*. I. Prigogine'as ir I. Stengers *istoricizmo* problemą savame veikale nelieėia, juos domina tik paties mokslo ir jo raidos „objektyvumo“ problema. Bet atidįiau áskaiėius á kai kuriuos jė teiginius, tarp K. Popperio ir minėto autorių minėių galima rasti bent analogiję. Pavyzdįiu, I. Prigogine'as ir I. Stengers teigia, jog „kiti mokslai pasirinko kontramodelius, akcentuodami priešingas vertybes, tokias kaip *intencionalumá arba subjektyvumá*. Dabartinė stipriai nepusiausvyrinė fizika (t. y. disipatinė struktūrų teorija – S. K.) atitinka visus minimalius reikalavimus, kuriuos mes suformulavome tapsmui, bet *ji nėra naujų normų ... áaltiniu*“ (Пригожин, Стенгерс 1999: 72). O knygos pradįioje autoriai teigia, kad „determinizmo rėmuose [atrodo, jog] viskas, tarp jė ir šios knygos sukūrimas, nulemta „Didįiojo sprogimo“. [Taėiau] *mūsų gamtos dėsnėių formulavime* tai pri-skirtina *tikimybėms*“ (Пригожин, Стенгерс 1999: 11) (išskirta – S. K.). Perteikiant šias mintis paprastesne kalba, gana akivaizdu, jog I. Prigogine'as ir I. Stengers tvirtina, kad: a) sinergetika (disipati-

nių struktūrų teorijos pavidalu) joku būdu nepretenduoja á „naujų normų áaltiná“, t. y. nepretenduoja paneigti klasikinio („modernaus“) mokslo idealų; b) sinergetika kategoriškai atmeta intencionalumo, subjektyvumo idėjas; c) sinergetika atmeta dėsnėių ir dėsningumų sampratá deterministine prasme; ji akcentuoja atsitiktinumus ir tikimybes.

Be abejo, mano pateiktas I. Prigogine'o ir I. Stengers minėių apibendrinimas yra pernelyg supaprastintas – minimas ir cituojamas darbas (Пригожин, Стенгерс 1999) yra sunkiai išsemiama galingo proto „lobėių skrynė“, vargu ar greitai išseksiantis euristikos áaltinis.

Ir vis dėlto svarstomos problemos kontekste net keli anksėiau pateikti pavyzdįiai verėia manyti, jog: a) tai, kas *postmodernėiųjų filosofų* buvo ávardyta *postmodernėiuoju mokslu*, bent jau vieno iš to „postmodernėiojo“ mokslo kūrėjų I. Prigogine'o mokslinėje kūrýboje yra siejama tik su *klasikinio („modernėiojo“)* mokslo *idealais*; b) būtent tie *modernaus (klasikinio) mokslo idealai*, kuriais bandoma grásti netrivialias sinergetines teorijas, kartais net radikaliai prieštarauja iš jė natūraliai plaukianėioms išvados; paprasėiau tariant, bent I. Prigogine'as siekiu savájá teoriją pagrásti klasikine fizika gana daįnai prieštarauja jeigu ne pats sau (deja, kartais ir pats sau), tai bent savo sukurtos teorijos tiek eksplikacijoms, tiek filosofinėms ir net fizikinėms interpretacijoms.

Pavyzdįiu, eksplikuojant būtent I. Prigogine'o idėjas (jo teorijai imanentišká teleologiškumá, kurio jis „kratėsi“), yra daromos išvados, jog *intencionalumá*, tikslingumá nulemia *nematerialios jėgos organizacija* – kultūra, etika, vertybės, vizijos, kuriá H. Mintzbergas pavadino *strateginiu mąstymu*, jog egzistuoja sistemų elgesá nulemiantys tam tikri „tvarkos parametrai“, kuriuos H. Hakenas vaizdįiai pavadino „lėlininkais“, tampanėiais uį virvėių „marionetes“, jog pasaulá valdo ne brutali fizinė jėga, o protas, informacija, net tai, kas mitogenine kalba vadinama įmogaus ir visuomenės dvasia (plaėiau įr. Kaniūauskas 2003: 169–173; Kaniūauskas 2002). Tuo tarpu I. Prigogine'as ir I. Stengers, sekdami K. Popperiu, tam gana radikaliai prieštarauja.

Treėioji itin svarbi J.-F. Lyotardo nurodoma vadinamojo *postmodernėiojo mokslo* ypatybė yra *chaoso imanentiškumo* visiems tiek gamtos, tiek socialiniams procesams akcentavimas. Atrodytų, kad bent šiuo poįiūriu *disipatinė struktūrų teorija* (kaip ir apskritai *sinergetika* paėia plaėiájá jos sampratos prasme) tikrai patenkina nurodytá *postmodernizmo moksle* kriteriję. Taip verėia galvoti jau anksėiau pateiktas I. Prigogine'o ásitikinimas, kad gamtos dėsnėius ámanoma formuluoti vien *tikimybėių kalba*. Tačiau ir šá sugretinimá galima kvestionuoti jau vien todėl, kad skirtumas tarp *modernaus (klasikinio) mokslo* ir vadinamojo „*postmodernaus*“ (kuriam atstovauja ar bent jau „turėtų“ atstovauti I.

Prigogine'as) yra gana neryðkus. „Moderniu“ poþiuriu fizikos dësniai ið esmës yra grindþiami *ávykiø trajektorijø* ar (ir) *banginiø funkcijø* tyrimais (Пригожин, Стенгерс 1999: 9). Tuo tarpu postmodernizme akcentuojami tik patys *ávykiai*. Taèiau kà turi omenyje I. Prigogine'as, sakydamas „ávykis“? Aiðkëja, kad jam „ávykis ...reiðkia, jog tai, kas vyksta, nebûtinai turi vykti“ (Пригожин, Стенгерс 1999: 53). Kitaip tariant, jei „moderniame“ (klasiðkiniame) moksle *ávykiai* siejami su *diachroniniu kauzualumu*, suponuojanèiu jø *bûtinybæ*, tai „postmodernistui“ moksle I. Prigogine'ui „ávykis“ turi tik *tikimybinaø prasmæ* – jis gali bûti, bet gali ir nebûti. Paprasèiau tariant, jis ir I. Stengers *determinizmà* supranta tik vadinamojo „*laplasinio determinizmo*“ prasme, visiðkai neatsiþvelgdami á tai, jog net „moderniame“ moksle (nekalbant apie „moderniàjà“ filosofijà) *ima kisti pati determinizmo samprata*, jog jau senokai yra kalbama apie vadinamàjà „sisteminaø determinizmà“, implikuojantà ne tik diachroninà ir sinchroninà kauzualumà, bet ir stochastiniø procesø sàlygotà tikimybidiðkumà bei grãptamø ryðiø nulemtà teleologiðkumà (þr. plaèiau Kanisuskas 2003: 195–214). Su ta paèia – naujos determinizmo sampratos – stoka, regimai, susiduria ir *postmodernioji filosofija*, iðtusiai „atakuojanti“ *istoricizme* regimà diachroninà prieþastingumà ir nepastebinti, jog „kovoja su vëjo malûnais“. Be abejo, vargu ar galima teigti, kad „amþinos“ determinizmo ir prieþastingumo problemos (tarp kitko, esmingai susijusios su *laiko problema*), kurios visad buvo ir tebëra tiek metafizinio, tiek mokslinio diskusijø epicentre, jau iðspræstos. Bet, mano manymu, „postmodernieji“ tiek mokslo (I. Prigogine'o mokslinës kûrybos atveju), tiek filosofija chaosà ir tikimybidiðkumà akcentuoja tik todël, kad iki ðiol negali iðtrûkti ið *moderniame (klasiðkiniame) masty-me* paspæstø determinizmo sampratos spæstø.

Be abejo, bûtø ádomu patyrinti ir kitus vadinamøjø *postmoderniojø* mokslo ir filosofijos tiek panaðumus, tiek skirtumus, taèiau tenka apsiriboti ir padaryti *pirmàjà* ið anksèiau pateikto teksto iðplaukianèià *iðvadà*.

Jeigu *esminiais postmoderniosios filosofijos* bruoþais laikysime anksèiau ávardytuosius, ypaè – universalumo, visuotino, sistemiðkumo, holistinio poþiurio á bûtà atmetimà, tai „*postmodernusis mokslas*“ akcentuoja universalizmà, net holizmà (tiesa, tik ne I. Prigogine'o darbuose), ir jau vien dël to J.-F. Lyotardo teikta *postmoderniojo mokslo samprata*, mano manymu, yra kvestionuotina.

Dar daugiau, analizuojant to, atseit, „postmoderniojo“ mokslininko I. Prigogine'o gamtamokslines koncepcijas, aiðkëja, kad, nepaisant jø tam tikro prieðtaringumo, jis vis dëlto vadovavosi *klasiðkinio (modernaus) mokslo idealais*, imanentiðkais ir K. Popperio kûrybai, tad vien todël bent já „*postmodernistui*“ moksle *vadinti negalima*.

„POSTMODERNISTAS“ M. FOCALUT PRIEÐ „MODERNISTÀ“ M. FOCALUT, ARBA APIE DAR VIENÀ POSTMODERNIZMO PARADOKSÀ

Jau minėjau, kad B. Price'as (Price 1997) „postmoderniojø“ mokslo ir filosofijos santykà tyrinëjo M. Focault idëjø analizës kontekste ir priëjo iðvadà, jog *postmoderniosios filosofijos* ir *postmoderniojo mokslo* (tapatinamo su sinergetine ir kompleksidiðkumo paradigmomis) tiek ontologinës, tiek epistemologinës pozicijos ið esmës skiriasi. Fundamentalus skirtumas, pasak B. Price'o, regimas atsakant á klausimà: *ar sociologija yra mokslas?* M. Focault tvirtino, kad socialiniai mokslai turi *diskurso* pobûdà ir jø diskursas ið esmës skiriasi nuo tiksliøjø mokslø diskurso, jog realybëje viskà sàlygoja *jëga* kaip *valia þinoti* ir *valia tiesai*. Pasak M. Focault, þinojimas ir jëga yra neat-siejami. Tuo tarpu B. Price'as, pripaþindamas, jog sociologija yra empirinis mokslas ir bûtent empirika sociologijà suartina su tiksliaisiais mokslais, vis dëlto yra ásitikinæs, kad *postmoderniosios filosofijos* prieðtara mokslui glûdi paèio mokslo problemidiðkame supratime – *ne mokslas esàs problema, o klasiðkinis mokslas esàs problema*. M. Focault neigiama paþiûra á atseit, mokslui bûdingà holizmà esanti nesupratimo ar holizmo esmës nesupratimo rezultatas: *holizmas*, pasak B. Price'o, yra *imanentiðkas tik postmoderniajam mokslui, o ne M. Focault aptariamam ir kritikuojamam moderniajam, klasiðkiniam* (beje, tai puikiai parodë K. Popperis jau minëtame veikale „Istoricizmo skurdas“). M. Focault ásitikini-mas, jog „progresas“ esàs tik visuotinai paplitusi iliuzija, regimai, yra tik „progreso“ kaip kumuliatyvios þiniø ir socialiniø santykiø raidos sampratos iðdava; pasak B. Price'o, „progresas“ *postmoderniajame moksle* yra suprantamas visai kitaip – kaip kompleksidiðkumo ir interakcijø augimas, dël kurio vyksta netiesiniai procesai ir atsiradimas *naujos kokybës*. Jeigu *postmodernioji filosofija* kategoriðkai atmeta universalizmà (net „bjaurisi“ juo), tai *postmodernusis mokslas*, pripaþindamas tam tikrà „*lokaliðkumà*“ ontologinio ir epistemologinio „tranzito“ *skirtingose fazëse (bûviuose)*, vis dëlto siûlo tam tikrus net ir tuos „tranzito trûkius“ (bifurkacijas) aprëþianèius procesus aiðkinti *vienu ir vieningu poþiuriu*. Pagaliau, pasak B. Price'o, *postmoderniosios filosofijos* tam tikros pretenzijos „pasisavinti“ kvantinæ mechanikà, kuri, atseit, „dekonstruoja“ klasiðkinà mokslà ir grindþia subjektyvumo ontologinà statusà, vargu ar yra teisëtos jau vien todël, jog kvantinë mechanika esanti klasiðkinës mechanikos greièiau *rekonstrukcija, nei dekonstrukcija* (ðà poþiûrà, kaip minëta, grindë I. Prigogine'as).

Taèiau ir B. Price'o pateiktà poþiûrà galima kvestionuoti, jei nepamirðime, kad savo iðvadas jis padarë analizuodamas M. Focault idëjas.

Nesant galimybø plaèiau iðanalizuoti M. Focault filosofinës kûrybos (tai puikiai *modernybës* analizës

kontekste padaryta J. Habermaso (Rubavičius 2003), ad atkreipsiu dėmesį tik á M. Foucault kūrybos *diskursyvø stiliø*. „Diskursà“ jis apibrėpia kaip „ištartà ar pasakytà dalykà“ (Foucault 1998: 6) ir savo faktiškai programiná veikalà „Diskurso tvarka“ pradeda tokiais þodþiais: „Á tà diskursà ... norėčiau prasmukti slapta. Uþuot pradėjas kalbà, norėčiau, kad ji ásup-tø mane ir nuneðtø kuo toliau, anapus bet kokios pradžios. Norėčiau, kad dar nespėjas prabilti pastebėčiau, jog gerokai anksčiau prabilo kapkieno bevardis balsas [...]. Uþ visø tø þodþiø slypi mūðiai, pergalės, þaizdos, vieðpatavimas ir vergovė“ (Foucault 1998: 5–7).

Niekaip kitaip pateiktos M. Foucault diskurso nuotrupos negaliu pavadinti, kaip tik *poezija*. Ta jo *poetiška* laikysena yra kupina vaizdþiø *metaforø*, *visybės* ir jos raiðkos bei kaitos *nuojautø*, netgi to, kas vadinama „*autopoiesis*“ kaip „savæs darymo“, „savæs kùrimo“. Taèiau „*autopoiesis*“ – tai viena esmingiausių *sinergetikos* (arba – *postmoderniojo mokslo*) sąvokø, atkreipianti dėmesà ne tik ir ne tiek á gamtiniø bei socialiniø procesø *savaimingumà*, bet ir á (pirmiausia) þmogaus *kùrybines galias*, jo aktyvumà, jo *dalyvavimà* savæs ir savo gyvenamojo pasaulio *kùrime(s)*. O todël galima teigti, jog M. Foucault – þinojo jis tai ar neþinojo – *savàjà „diskurso tvarkà“ grindė sinergetine „autopoiesis“ idėja*, ir ðiuo poþiūriu B. Price'o teiktas „postmoderniojo mokslo“ prieðpastatymas M. Foucault idėjoms gali būti kvestionuojamas.

B. Price'as, regimai, nepastebėjo tam tikrø *sinergetiniø aspektø* ir M. Foucault teiktame bei eksplikuotame *valdþios* apibrėþime. „Valdþià ad vadinu ne valdþià kaip institucijø ar aparatø visumà, uþtikrinanèià pilieèiø pavaldumà kokioje nors konkreèioje valstybėje [...]. Pagaliau ad negalvoju apie visuotinà vieðpatavimo sistemà [...]. Man regis, valdþià reikia suvokti kaip daugybæ jėga grindþiamø santykiø, ...jà ið esmės ir organizuojanèiø; suvokti kaip þaidimà, kuris per kovà ir nepaliaujamus susidùrimus juos transformuoja, stiprina, sukeièia vietomis. [...] Valdþià ágalinanèios [...] sąlygos nereikia ieðkoti pirmineje kokioje nors centrinio taðko egzistencijoje, vieninteliame suverenumo þidinyje. [...] Valdþià yra visur... dėl to, kad kiekvienà akimirkà ji atsigamina kokiam nors taðke...“ (Foucault 1999: 72–73).

Þioje citatoje implikuota *valdþios kaip jėgos*, o *jėgos kaip santykio* samprata faktiškai yra *sinergetinè*: a) jau minėjau, kad sinergetikoje „jėga“ nereiðkia „fizinės jėgos“ – greièiau tai yra „informacinė jėga“ ar „informacinė valdþià“ („*valdymo parametrai*“); b) „jėga“ kaip *santykis* yra visø sinergetiniuose procesuose stebimø sinchronizacijos ir desinchronizacijos, koherencijos reiðkinio esmė. Tiesa, M. Foucault atmetamas „*vienintelis suverenumo þidiny*“, mano nuomone, sinergetiniuose procesuose vis dėlto egzistuoja, jeigu pastaràjà suprasti kaip *patà saviorganizacijos principà*, kurio dėka *valdþià kaip santykis* egzistuoja visur ir „kiekvienà akimirkà atsigamina kokiam nors

taðke“, o M. Foucault deklaruojamos „lokalios ir nestabilios“ valdymo formos iðties yra lokalios tik tuo atveju, jei á jas þvelgti „lokaliai“, izoliuotai, neatsiþvelgiant á kà tik minėta saviorganizacijà.

Atidþiau ásisukaièius á M. Foucault diskursà, jame galima aptikti ir kitø *artimø sinergetinei mąstysenai* teiginio, tad tenka daryti *antràjà iðvadà*, jog prieðpastatyti *postmodernøjà mokslà postmoderniajai filosofijai būtent M. Foucault idėjø pagrindu* vargu ar korektiðka, ir tai daryti vargu ar korektiðka jau vien todël, jog, kaip minėta, jis savo svarstymuose neiðlikdavo nuosekliu, jo „postmodernizmas“ iðlikdavo „*modernybės*“ rėmuose. Dar daugiau, daryk atkreipsiu dėmesà á tai, jog M. Foucault *d i s k u r s a s* yra ne kas kita, kaip *autopoiesis*, kupinas kùrybinius impulsus þadinanèiø *metaforø* ir *holistiniam mąstymui* imanentiðko „pasklidimo“, „nuojautø“, netrivialiø prasmio paieðkø.

DARSYK APIE BESIMELDÞIANÈIUS LIÛTUS, ARBA – IÐVADOS

Þmogus meldė Dievo, kad liûtai taptø pamaldūs, ir Dievas maldos iðklausė. Paradoksali „malda“ regima ir J.-F. Lyotardo programiniame veikalèe „Postmodernusis būvis“. Atmesdamas bet kokios vienybės, universalumo idėjà, jis savotiškai „meldė“, kad ir „*postmoderniu*“ jo pavadintasis *mokslas* pasiþymėtø bent jau panaðiomis *filosofiniam postmodernizmui* savybėmis, jø ieðkojo. Kita vertus, *postmodernizme jis ieškojo* jo paties kategoriškai atmetamo *universalumo*, arba paprasèiau tariant – sociologijos ir gamtos mokslø *vienybės*. Tad ar šis autorius, ieðkodamas *postmoderniojo* mokslo ir filosofijos *vienybės*, nesielgė panaðiiai, kaip liûtø apsuptas þmogus? Ar jis suprato, kad *ieðko to, kà neigia*?

Mano manymu, vienareikðmiai á ðà klausimà atsakyti neámanoma jau vien todël, kad tiek *postmoderniosios filosofijos*, tiek vadinamojo *postmoderniojo mokslo* atstovai savo *ieðkojimuose* greièiau vadovavosi tuo, kas ávardijama kaip *autopoiesis*, kas ávardijama ir kaip M. Foucault apibrėþtas *diskursas*, prieð jo paties valià implikavæs ir *holistinà pasaulėjautà* su jai imanentiðkais *neapibrėþtumais*, *metaforiðkumu*, o ne grieþta binarine logika, būdinga (ir reikalinga) tik *ieðkojimø rezultatams pagræsti*.

Þiuo poþiūriu visà vadinamàjà *postmodernizmà*, regimai, galima pavadinti tik *ieðkojima*is nesibaigianèiame paþinimo kelyje, o tuose ieðkojimuose esama ne tik „dekonstravimo“, bet ir „rekonstravimo“ to, kas bandoma „dekonstruoti“.

Be abejo, visa tai, kas pasakyta, reikalauja kur kas iðsamesnio pagrindimo. Norėčiau tikėtis, kad iðsakytosios mintys taps gilesniø studijø bent jau prie-laida.

O straipsnà baigsiau *papasakoto anekdotu galimu tasiniu*: „Ir vos tik liûtai padėkojo Dievui uþ suteiktà puikø maistà, kai staiga jie iðvydo èia pat besiga-

nanėias tris jaunas gazeles – po gazelę kiekvienam. Ir liūtai puikiai papuotavo, o žmogus atsikėlė ir nuėjo...“.

Anekdotu tėsinio „moralas“ irgi gana akivaizdus: jei net žmonės kažkaip suvokia savøjø darpniausiai metaforiškai, pasklidai, neapibrėžtai ir dviprasmiškai išsakomø diskursø esmę; tai juolab Dievas savo dialoge su žmogumi bei gamta turi suprasti ir metaforomis grindžiamà diskursà – antraip Jis nē negalētø á žmogaus maldas atsiliepti.

Dievas suprato, *ko išties* meldžia liūtø apsuptas žmogus, suprato ir liūtø maldos esmę.

Belieka pridurti tik du dalykus.

Pirma, net ir krikščioniškoje teologijoje yra implikuota mintis, kad *tik Dievas žino, ko išties* žmogui reikia, tad akivaizdu, jog atpasakoto anekdotu kontekste Dievas žmogaus maldauto liūtø „dievobaimingumo“ kitaip nei meldimo iðlikti gyvu suprasti nē negalėjo.

Antra, N. Wienerio iðkeltas klausimas, ar Robotas nepranoks savo Kūrėjo, svarstytame kontekste regimai turi ir atsakymà. Tol, kol robotas (ESM, kompiuteris) bus itin „logiškas“, „nedviprasmiškas“, kol jis „nesivadovaus“ Kūrėjui imanentiškø *holistiñiu* (visuminiu, „pasklidu“, „persismelkusiø“, „auto-poetišku“, pagaliau metaforišku ir t. t.) pasaulio suvokimu, *Kūrėjo* jis tikrai nepranoks.

Gauta 2004 04 05

Literatūra

1. Appeby, J.; Hunt, L.; Jacob, M. 1998. *Tiesos sakymas apie istorijà*. Vilnius: Margi raštai,
2. Baranova, J. 2003-03-15. Ar galima hermeneutikos dekonstrukcija? *Diaurės Atėnai*: 6(640).
3. *Chaos, Complexity and Sociology. Myths, Models and Theories*. London, New Delhy: SAGE Publications, 1997.
4. Foucault, M. 1998. *Diskurso tvarka*. Vilnius: Baltos lankos.
5. Foucault, M. 1999. *Seksualumo istorija*. Vilnius: Vaga.
6. Gellner, E. 1993. *Postmodernizmas, protas ir religija*. Vilnius: Pradai.
7. Genis, A. 2003-03-15. Postmodernizmo spindesys ir skurdas. *Diaurės Atėnai*: 6(640).
8. Habermas, J. 1981. Modernity versus postmodernity. *New German Critique*. 22: P. 3–14.
9. Habermas, J. 2002. *Modernybės filosofinis diskursas*. Vilnius: ALK- Alma Littera.
10. Huysen A. 1984. „Mapping the postmodern“, *New German Critique*. 33: 355–375.
11. Kanišauskas, S. 2003. *Filosofija ir psichologija: santykis ir pasaulėvaizdžio kontekstai*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.
12. Kanišauskas, S. 2002. „Teorijos ir praktikos santykis valdyme ir jurisprudencijoje: sinergetinė paradigma ir filosofiniai jos aspektai“. *Viešojo politika ir administravimas*. 2: 54–62.
13. Kanišauskas, S. „Universalism in the Light of Synergetic Paradigm: Philosophical and Political Aspects“. *Dialogue and Universalism XIII*. 1–2/2003: 39–50.
14. Lakoff, G., Johnson, M. 1999. *Philosophy in the Flesh*. New York: Basic Books.
15. Lechte, J. 2001. *Penkiasdešimt pagrindinio diuolaikinio mąstytojų. Nuo struktūralizmo iki postmodernizmo*. Vilnius: Charbidė.
16. Lyotard, J.-F. 1993. *Postmodernusis būvis*. Vilnius: Baltos lankos.
17. Price, B. 1997. „The Myth of Postmodern Science“. *Chaos, Complexity and Sociology. Myths, Models and Theories*. London, New Delhy: SAGE Publications: 3–14.
18. Poperis, K. 1992. *Istoricizmo skurdas*. Vilnius: Mintis.
19. Rubavičius, V. 2003. *Postmodernusis diskursas: filosofinė hermeneutika, dekonstrukcija, menas*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas.
20. Rubavičius, V. 1999. Postmodernusis racionalumo dekonstravimas. *Filosofija. Sociologija*. 1: 25–32.
21. Vineris, N. 1968. *Robotas ir kūrėjas*. Vilnius: Mintis.
22. Блехман, И. 1981. *Синхронизация в природе и технике*. Москва: Наука.
23. Пригожин, И., Стенгерс, И. 1999. *Время, хаос, квант*. Москва: Прогресс.
24. *Синергетическая парадигма*. Москва: Прогресс-Традиция, 2000.

Saulius Kanišauskas

POSTMODERNISTIC SCIENCE AND PHILOSOPHY: INTERRELATION AND PROBLEMS

Summary

The article focuses on the concepts of *modernism* and *postmodernism* in philosophical and scientific discourses. The analysis was carried out considering J.-F. Lyotard, M. Foucault, I. Prigogine and K. Popper's main propositions. The article claims that the meanings, which are prescribed by *postmodern philosophy* to *postmodern science* (to the paradigms of synergetics and complexity) are often inadequate in their essence. Moreover, in one of the most conspicuous representatives of *postmodern science* (in J. F. Lyotard sense) I. Prigogine's view, science is more *modern* (in K. Popper's and J. Habermas's senses) than *postmodern*. Thus, it is argued that "the problem of praying lions" still exists – the "postmodern" science and philosophy are often considered just the same things, without realizing what is really discussed and what is to be expected. The analysis reveals that the problem raised requires a more elaborate study.

Key words: modernism, postmodernism, science, philosophy, synergetics, complexity